

A GYAKORLAT MŰHELYÉBŐL

*Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola (Budapest)
Szurdopedagógiai Tanszék*

A művészeti nevelés jelentősége a hallássérültek képességfejlesztésében*

DR. FARKAS MIKLÓS

1989 tavaszán - éppen négy esztendeje - egy első hallásra meghökkentő című pályázathoz kaptam csatlakozó nyilatkozatot a hallássérülteket nevelő kilenc iskolától, és nagy meglepetésemre valamennyi iskolát fenntartó önkormányzat is erkölcsi és anyagi támogatásával állt a pályázat ajánlói közé.

A pályázat címe:

*HALLÁSSÉRÜLTEK DIFFERENCIÁLT KÉPESSÉGFEJLESZTÉSE
ÉS TEHETSÉGGONDOZÁSA volt.*

Nem sokkal a pályázat kiírása után Szegeden részt vettem a Magyar Tehetség-gondozó Egyesület alakuló közgyűlésén, ahol délutáni programként a Közoktatás-fejlesztési Alap kuratóriuma rendezett tájékoztatót és vitát a pályázat céljáról. A szokás szerint délutánra lassan álmosodó értekezletet akaratlanul sikerült „felébrésztennem”, amikor megkérdeztem: Mi a véleményük arról a fogalomról, hogy

fogyatékos - tehetség vagy tehetséges - fogyatékos?

Mert én egy ilyen témájú pályázatot adtam be. Az első, már-már tiltakozó moraj után, amikor azt is megkérdeztem, hogy ki tud ismert kimagasló művészeket megemlíteni, akik sérültek, fogyatékosok voltak, kezdve a sort Toulouse-Lautrec-
kel, a modern festészet egyik legnagyobb alakjával, a résztvevők percekig sorolták a különböző testi-lelki sérüléssel zseniként ismert művészeket, tudósokat, írókat, zenészeket és politikusokat.

* *A „Kaposvári Tavasz Fesztivál - Somogyi Tavasz” program keretében (1993. március 18-án)
Kaposvárott elhangzott előadás*

A vonatindulás miatt gyorsan végetérő vitában egyre többen fogadták el, hogy a sérült emberek között is lehetnek tehetségesek, akik megérdemlik, hogy a közoktatás őket is támogassa, ne csak mindig a lemaradó, gyengébb képességűek felzárkóztatására adja a pénzt.

Utólag két eredménye volt számomra a szegedi történetnek. Az egyik, a leglényegesebb, hogy a Közoktatásfejlesztési Alap Kuratóriuma felfigyelt a pályázatra, és pénzt adott a kísérlethez. A másik eredménye az volt, hogy magamnak is feltettem a kérdést: van-e múltja azoknak a törekvéseknek, amelyek a rokkant, fogyatékos gyermekben és ifjában azt keresik, hogy „mire képes?”, „miben tehetséges?”

A rokkant emberek megítélése, befogadásuknak vagy kitaszításuknak története egyidős az emberi történelemmel. S bár a fogyatékoság kultúranropológiai vizsgálata ma még csak a kezdeteknél tart, abban már több kutató is egyetért, hogy a fogyatékos emberrel szembeni előítéletek nem a nagy kultúrákból erednek, hanem pogány babonák, vallásos balhiedelmek és a fogyatékos ember más-sága folytán az egyes nagy kultúrák dominanciája mellett születnek és termelődnek újjá (*Könczei György*, 1990).

Az antik görög világ ideáljai között első helyen szerepelt az egészség, az épség, a teljesség. Az ember egészsége volt talán a legfontosabb érték. S mégis, az „ép testben ép lélek” ismert ideálja korában a görög istenek között találunk egy hamisítatlan görög hőst, aki mindenkit elkápráztat utolérhetetlen kézügyességével. Ez a hős: Héphaisztosz, a kovács, Héra gyermeke, súlyos fizikai fogyatékosága ellenére is teljes értékű polgára a mitológiának, pedig: „születésétől fogva mindkét lábára sántított, mert talpa és lábujjai hátrafelé állottak, nem lehetett járni rajtuk, csak előre hengergetni az egész testet” - jellemzi Kerényi Károly (1951) egy i. e. VI. században készült vázaábrázolás alapján.

Az istenek között ő az egyetlen, aki napjait kemény kézműves munkával tölti, nem tökéletes férfiszépség, hanem „borzas üstökű, veritékes alak”. S bár a görög hierarchiában a jó kézműves munkája sokkal inkább alkotó, mint művész-munka, mint a nehéz, gépies munkát végző rabszolgáé, mégis elgondolkodtató, hogy tehetsége miatt beilleszkedik a nemes tulajdonságú, tökéletes istenek magas társaságába, s a mitológiában egyenrangú istenként szerepel, vagyis a többiek elfogadják rokkantságát az épekkel egyenrangú teljesítménye miatt.

Hagyjuk az isteneket!

Térjünk vissza a földre, és szűkebb területünkre, a hallássérülten, süketen is tehetséges alkotó művészekre.

Mindenki által felületesen ismert történet, hogy Beethoven idős korára megsüketült, de még süketen is komponált. Czeizel Endre: Az orvosgenetikus szemével című könyvéből eredeti hitelességgel szól Beethoven elkeseredett írása:

„Ó, ti emberek, akik ellenségeskedőnek vagy embergyűlölőnek tartotok!... nem tudjátok a látszat titkos okát... hogy hat év óta szerencsétlen állapot szakadt rám... Nem mondhatom az embereknek, beszéljétek hangosabban, kiabáljatok, mert süket vagyok.”

Beethoven életműve első szakaszában még Mozart nyomdokain halad, kialakuló hallászavara idején bontakozik ki beethoveni stílusa, s végül a csúcshoz, az életmű betetőzése már a teljes sükettség csendjében fogant! Bizonyítják ezt a VII., VIII., IX. szimfóniák. Teljes sükettségét igazolja az a híres történet, hogy a IX. szimfónia bemutatóját követő tombolóan hangos tapsból és brávózásból semmit sem hallott.

S ha most felteszem a kérdést: lehet-e a fogyatékosok között tehetségesekről beszélni? Akkor teljes biztonsággal azt válaszolhatjuk erre a kérdésre, hogy a fogyatékos és a tehetséges fogalmak egymást nem zárják ki. Elsősorban az érzékszervi és a testi fogyatékosok esetében, mint a vakok, siketek, mozgássérültek, de az enyhe fokban értelmi fogyatékosok között is találhatunk valamilyen területen tehetséget mutató tanulókat, tehetségesen alkotó felnőtteket.

A tehetség fogalmát nem könnyű meghatározni. S most nem a ritka, mindenki által ismert zsenikre gondolok, hanem arra a sok tehetséges emberre, aki a maga környezetében az átlagnál jobban teljesít, s mindezt öröklődés nélkül, rugalmas és kreatív munkával éri el.

Nem tudom elfogadni azt a meghatározást, amelyek csak egy magas IQ-értékhez kapcsolják a tehetség fogalmát. A mi számunkra a sok meghatározás közül jól használható MARLAND 1972-ben leírt meghatározása, amelyet az Egyesült Államok Kongresszusa számára készített.

Marland kétféle tehetség-fogalmat használ:

1. a „gifted” = az általánosan, sokoldalúan tehetséges,
2. a „talented” = a specifikus, meghatározott területen tehetséges.

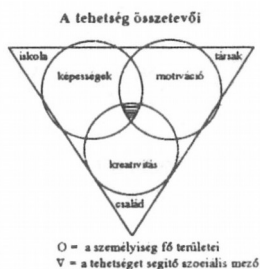
Az általánosan tehetséges gyermek fogalmán azokat a gyermekeket és fiatalokat értjük, akiket a természet magas intellektuális kapacitással ruházott fel, és akiknek veleszületett adottságuk van a magas intellektus megszerzésére, illetve kiváló iskolai teljesítményre (pl. a végig kitűnő tanuló, több nyelven beszélő, a legkiválóbb egyetemeken már tanulmányai során tudósként publikáló tudósok, közgazdászok, politikusok, a tudománytörténet nagy „zsenijeit” stb.).

Amikor a tehetséges fogyatékosokról beszélünk, nem erre a gyermekcsoportra gondolok.

A specifikusan tehetséges gyermekek azok, akiknek egy-egy meghatározott területen vannak bizonyítottan kiemelkedő képességeik, tartósan figyelemre méltó teljesítményeik a mechanikában, a manipulatív feladatokban, a művészi, - verbális vagy írott -, zenei, illetve képzőművészeti kifejezésekben, vagy az emberi teljesítmény bármilyen más, figyelmet érdemlő vonalán.

Tehetséges tehát az a gyermek, aki potenciális képességgel vagy bizonyított teljesítménnyel rendelkezik a következő területek bármelyikében:

1. általános intellektuális képesség,
2. speciális iskolai alkalmasság,
3. kreatív vagy produktív gondolkodás,
4. vezetői képesség,
5. zene,
6. képzőművészetek, iparművészetek (a mesteri kézművesség is),
7. pszichomotoros képességek (tánc, sport, pantomim, színészet).

Ahhoz, hogy egy gyermekben a személyiségében adott képességeknek megfelelő csúcsteljesítmények létrejöhessenek, belső és külső feltételek szükségesek. Ezeket RENZULLI 1977-ben a következő séma szerint szemlélteti: (Elméletét a három gyűrű elméleteként emlegetik a tehetségkutatásban).

A tehetségre jellemző képességek közül a legfontosabbak a következők:

I. Képességek

1. Intellektuális képességek:
 - logikus gondolkodás,
 - figyelem,
 - emlékezet,
 - absztrakció.
2. Művészi képességek:
 - rajzkészség, képzőművészetek,
 - zeneművészet.
3. Pszichomotoros képességek:
 - ügyesség (asztalos, műszerész stb.)
 - testi ügyesség (sport, tánc, pantomim).
4. Szociális tehetség:
 - társas viszonyokban jó beilleszkedés,
 - vezető szerep elfogadtatása a társakkal,
 - saját elképzelésekhez társak szervezése.

II. Kreativitás

1. divergens gondolkodásmód,
2. eredetiség (originalitás),
3. flexibilitás, rugalmas gondolkodás,
4. fluencia, könnyed, sok asszociációt, ötleteket alkalmazó problémamegoldás

III. Motiváció

A teljesítményre, a sikerességre törekvő belső energia, dinamizmus:

1. kíváncsiság, érdeklődés,
2. szorgalom, kitartás,
3. becsvágy, a legjobb teljesítményre való törekvés,
4. érzelmi stabilitás, a család, az otthon biztonsága, az iskola és a társak elismerése, amelyik az önbizalmat erősíti.

A tehetségkutatók a képességek korai felismerésének és fejlesztésének nagy jelentőséget tulajdonítanak. Jakobs 1971-ben, Marland 1972-ben, Robinsón és munkatársai 1972-ben azonban azt is megállapították, hogy a korai felismerés nem feltétlenül a gyermek korai életkorára, hanem a tehetség megjelenésének időpontjára vonatkozik (pl. a tánc, a rajz, a zene vagy a színészi tehetség felismerése a 3., 4., 5., 6. életévben is korainak számít, míg ugyanez az időpont a siketség felismerésében későnek számít).

A tehetséggondozás tehát folyamatos, a teljes iskolai periódusra kiterjedő tevékenység.

A tehetséges gyermekek igen nagy része jóval lehetőségei, képességei alatt teljesít, állapította meg Rinn 1985-ben. A fogyatékos gyermekek igen gyakran kerülnek olyan helyzetbe, amikor fogyatékoságuk (vakság, siketség, mozgássérülés, enyhe értelmi fogyatékoság, beszédhiba stb.) elfedi valamilyen speciális területeken való tehetségüket. A tehetséges fogyatékos gyermekek kiválogatására, fejlesztésükhöz szükséges megfelelő programokra nagy szükség van, hogy kiderülhessen, átlagos vagy átlag alatti iskolai teljesítményük fogyatékoságukból következik, vagy átlagos képességükből.

A képesség- és tehetségvizsgálatok általában a gyermekek 25 százalékát tartják az átlagosnál jobb képességűek közé, s ebből kerülnek ki a kimondottan tehetségesek.

Ha igaz ez az ép gyermekek csoportjaira, akkor feltételezzük, hogy igaz ez az arány a hallássérültekre is.

Ha elfogadjuk ezt az állítást, akkor az egyéni képességekhez igazodó korai fejlesztés eredményeként várható, hogy a hallássérültek 20-25 százaléka, a tehetségesek csoportja, megfelelő nevelési segítséggel képes az épekkel integrált okta-

tásban résztvenni, ha ennek a személyi, a szakmai, a tárgyi és az anyagi feltételeit biztosítani tudjuk törvényi garanciával.

A tervezett integráció eredménye azonban még a leggondosabb szakmai feltételek biztosítása mellett is lehet sikertelen. Ezért az integráció rendszerében is alkalmaznunk kell Renzulli 1984-ben kidolgozott rendszerét, amelyet ő „Forgóajtó-modell rendszer”-nek nevezett („Revolving Door System”).

A modell nevében arra utal, hogy az átlagos, az átlagosnál jobb képességű és a kifejezetten jó képességű gyermekek számára szervezett programok (csoportok, iskolák, osztályok, a lassúbb és a gyorsabb ütemben előrehaladó speciális tagozatok, a közepes és a kiemelkedően tehetségesek programjai között) a gyermekek, mint egy forgóajtón, szabadon és minden hátrányos következmény nélkül közlekedhetnek.

A forgóajtó-rendszer tehát azt jelenti, hogy azok a tanulók, akik valamilyen okból nem tudnak valamilyen speciális képzésben helytállni, ki is kerülhetnek a programból. Csak a családokkal, az iskolákkal és a tanárokkal való folyamatos kapcsolattartás, a szakszerű és körültekintő felkészítés teszi lehetővé, hogy a szülei és a tanulók ne elviselhetetlen és megalázó kudarcként éljék meg azt a tényt, hogy a gyermek a továbbiakban nem vehet részt a teljes integrációs oktatásban, vagy kiderül róla, hogy valamilyen okból nem tud érvényesülni valamilyen tehetséget igénylő szakmában, speciális tehetségfejlesztő programban.

Ahhoz, hogy ez a szép ideál megvalósuljon, még valamennyiünknek nagyon sok tennivalónk van.

A tehetségesek között, mint már említettem, van egy különleges csoport: a művészi és a pszichomotoros képességek valamelyik területén tehetséget mutató hallássérültek (és más sérültek) csoportja. A következőkben róluk lesz szó, s nem csak az igazán kiemelkedő tehetséges gyermekekről, hanem azokról,

- akik az átlagosnál a jobb képességűek közé sorolhatók a művészeti képességek valamelyik területén,

- akik ugyan nem jobbak az átlagnál, de igénylik, és szeretnek rajzolni, festeni, kézműveskedni, színészkedni, táncolni stb.

Mindkét csoport számára biztosítanunk kell a lehetőségeket képességeik, ismereteik fejlesztésére, több okból is.

A legfontosabb indok, amelyik feladatként és célként is definiálható, egy újabban egyre többször idézett kifejezéssel jellemezhető. Ez a kifejezés: a **KULTURÁLIS INTEGRÁCIÓ**.

A kulturális integráció fogalmát, helyét, szerepét és feladatait a gyógypedagógiai rehabilitációban Göllész Zoltán foglalta össze a Kulturális integráció (közművelődés - rehabilitáció) című munkájában (Alfa Könyv- és Lapkiadó, 1989). E szerint a kulturális integráció legfőbb szándéka, hogy megteremtse a sérült emberekben a művelődés és önművelés igényét, és hogy ezen igényeiket ép társak

csoportjaiban integrálva elégíthessék ki, a gazdag lehetőségek között szabadon válogatva, önkiszolgáló módon.

Más szóval, hogy a kultúra közvetítésével táguljanak a hallássérültek kapcsolatai az épekkel, és lépjenek ki a csupán sorstársaikra korlátozódó közösségekből. Az emberközi kapcsolatoknak ez a nyitottsága segítse a hallássérülteket egy általánosabb tájékozottság elérésében. Nagy segítség a kulturális integráció abban is, hogy a hallássérültekkel szembeni negatív társadalmi előítéleteket leküzdhessük, hiszen mindazok, akik az iskolában vagy a munkahelyükön nem tanulnak, nem dolgoznak együtt hallássérültekkel, azok csak szabadidős vagy kulturális tevékenységük közben találkozhatnak velük. Az elszigeteltség csökkentésének tehát meghatározó módja lehet a kulturális integráció.

A kulturális integrációnak szervesen be kell épülnie a hallássérültek családi és iskolai nevelésébe, oktatásába, szabadidejének megszervezésébe úgy, hogy az kialakítsa a gyermekek igényeit a kultúra iránt, segítse beilleszkedésüket az épek csoportjaiba, és ezzel bővítse általános tájékozottságukat a körülöttük folyó eseményekről, a kulturális és a tudományos eredményekről.

A kulturális integráció megvalósításának első feladata, hogy megtanítsuk a gyermekeket a művészeti, a kézműves, a mozgás, a műszaki kultúra alapvető gyakorlására. Ezeket szolgálják a képesség- és tehetségfejlesztő szakkörök, szabadidős programok, amelyeket éphallású gyermekekkel közösen szervezünk úgy is, hogy behívjuk a hallássérültek iskoláiba a halló gyermekeket, de úgy is, hogy a tehetséges hallássérült gyermekeket előörsként kiküldjük az általános iskolai rajz, kézműves, sport, pantomim és más szakkörökbe. Minél több tehetséges siket és nagyothalló tanulónk bizonyítja, hogy a kulturális programok nagy részében egyenlő partnerként képes részt venni, annál könnyebben fogadják el a többi tanulót is előítélet nélkül.

S ha az iskola kapuja képletesen úgy működik, mint a már ismertetett „Forgóajtó-rendszer” (a Revolving Door System), akkor természetes lesz, hogy az iskola kapuján akár az oktatásban, akár a kulturális szabadidő-programokban ki- és bejárhatnak hallók és nem hallók, s nem lesz különleges, kivételes szenzáció, ha egy siket gyermek a matematikát vagy a földrajzot is az épek között tanulja.

Befejezésül röviden beszámolok az előadásom bevezető történetében emlegetett három éves országos pályázat eredményeiről, amelynek kézzelfogható bizonyítékai a Fesztivál kiállításán is láthatók.

A hároméves „Hallássérültek differenciált képesség- és tehetségfejlesztése” című pályázatunkat a Közoktatási Alap a következő összegekkel díjazta:

1989/90= 500 ezer Ft, 1990/91= 760 ezer Ft. 1991/92= 400 ezer Ft.

A munkában részt vett az ország valamennyi siketek és nagyothallók általános iskolája. Az első félévben az osztályfőnökök és a szakkörvezetők, valamint az iskolák igazgatói felmérték az átlagosnál jobb képességű tanulókat, és ajánlásokat

tettek a helyi tehetséggondozó szakkörök lehetőségeire. A három év alatt a résztvevő 9 iskolában 53 szakkört támogattunk, amelyben 584 tanuló vett részt. Ebből az iskolai szakkörök száma 21, 250 tanulóval, a pályázat idején indított szakkörök száma 32, 334 tanulóval. A szakkörök témái: képzőművészet, játék, modellezés, fotó, kerámia, barkács, népi kézművesség, társalgás, néptánc, torna, színjátszás, pantomim, sakk, közlekedésbiztonság.

Az éphallású gyermekekkel közös szakkörök száma 7 szakkör, amelyben 87 hallássérült tanuló vett részt a három év alatt.

A pályázat által szervezett nyári tehetségfejlesztő táborok száma: 9. Sopronban három néprajzi szaktábor, Vácon három képzőművészeti tábor, Szegeden egy fotó szakköri tábor, Debrecenben két számítástechnikai szaktábor, nyaranként átlag 90-100 résztvevővel. Vácon, tanárok számára, két alkalommal rendeztünk szövő és tűzzománc szakkörvezetői tábort. A tanulók minden költségét fedeztük. A részvétel feltétele kizáróan az átlagnál jobb képesség, a tehetség volt.

A három éves ciklus alatt megélnék az iskolákban a tanításon kívüli tehetség-képességfejlesztő munka, amit az egyre magasabb színvonalú országos tanulmányi és kulturális, valamint sporttevékenységek eredményei is igazolnak.

A három év alatt 10 szövőszéket, két fotó nagyítógépet, két fotószáritót, hat tűzzománc kemencét (hozzá festék és alapkészletet) vásároltunk, s az iskolák szakköreit évenként 10-30 ezer forinttal támogattuk.

A KFA pályázat indulásakor, 1989-ben megalakult a „Hallássérült iskolák igazgatói munkabizottsága”, amely a pályázat lejártá után is tovább működik, s az önkormányzatok támogatását megnyerve országos mozgalommá tette a tehetségfejlesztő programokat, s évente 6-8 iskolák közötti rendezvényt szervez (pl. Sopronban az országos Hanyvári Pál kommunikációs verseny. Nemzetközi közlekedésbiztonsági verseny, Vácon és Kaposváron országos úszó-, sakk- és különböző sportversenyek, Egerben évenként a tanárképző főiskola rajztanszékével közösen rendezett képzőművészeti kiállítás, melyről 1992-ben a televízió két alkalommal is tudósított. De egyre színesedik az országos kulturális seregszemle, amelyet a Hallássérültek Országos Szövetsége is támogat.

A KFA pályázat során létrejött igazgatói munkabizottság a megszűnt OPI országos szakfelügyeleti rendszere helyett önkéntes szerveződéssel tartja a rendszeres szakmai kapcsolatot a hallássérültek iskolái között. Ennek szakmai haszna túlnő a pályázat és a tehetséggondozás területein, és megalapozta a készülő Nemzeti Alaptanterv tantervi és vizsgakövetelményeinek kidolgozásában az együttműködést, biztosítva szakmai önállóságukat minden külső befolyástól.

A hallássérültek művészeti és kulturális nevelésének eredményeit azonban mindennél meggyőzőbben igazolja az a tény, hogy a Kaposvári Fesztivál - Somogyi Tavasz programjában háromnapos rendezvényként szerepel „A másság szépsége”, amelynek témája a sérült gyermekek bemutatkozása, valamint a mai

szakmai tanácskozás a kulturális és művészeti nevelés lehetőségeiről a hallássérültek és az értelmi fogyatékosok személyiségének fejlesztésében.

Büszke vagyok arra, hogy három éves munkánk nem volt hiabavaló!

Büszke vagyok arra, hogy szülővárosom Kaposvár, és Somogy megye, ahol gyógypedagógusi pályám első 15 évét töltöttem, elfogadta a másság kultúráját, és 100 év után elsőként vállalta egy országos fesztivál integrált részeként, hogy támogatja a sérült, fogyatékos gyermekek kulturális bemutatkozását, s ezt az országosan elismert Csiki Gergely Színházban rendezi meg.

Nem véletlenül említettem a 100 évet. Könyvtári kutatómunkám során a következő érdekes adatokra bukkantam a váci intézet 100 éves évfordulójára kiadott emlékkönyvben:

„A növendékek gyakorlati képzésének eredményei abból is megítélhetők, hogy mily időközben, hány kiállításon mutatta be az intézet a növendékek ipari készítményeit, kézimunkáit, rajzait és írásbeli dolgozatait.”

Legelőször... „1878-ban a párisi világkiállításon, 1879-ben a székesfehérvári kiállításon. 1881-ben a budapesti női iparkiállításon, 1885-ben a budapesti országos kiállításon, 1887-ben a kereskedelmi múzeumnak a budapesti iparcsarnokban rendezett kiállításán. 1896-ban a budapesti nemzetközi gyermekvédő kongresszus kiállításán és 1900-ban a párisi világkiállításon.

...A kiállításokon az intézet különféle elismerésben és kitüntetésben részesült. A legnagyobb szabású kiállítást az intézet 100 éves fennállásának emlékünnepén... október 19-én fogja bemutatni a közönségnek. E kiállításon részt vesznek az összes hazai siketnéma intézetek növendékeik dolgozataival, valamint a hazai felnőtt siketnémák is ipari készítményeikkel.” - eddig az idézet.

S most, 100 év múltán ismét országos kiállításon mutatják meg tehetségüket a hallássérült növendékek. S őszintén remélem, hogy a budapesti világkiállítás programjában, a magyar siketoktatás közelgő 200 éves évfordulóját is előkészítve ismét helyet kap a másság szépsége, s ebben - a tervek szerint - Kaposvár és Somogy megye nemzetközi rendezvényt kíván részt venni.

Ahol - mint most Kaposvárott - az önkormányzatok ilyen előítélet nélkül támogatják a másság elfogadását, ott bizvást remélhetjük, hogy a kulturális integráció a jövőben napi gyakorlattá válik, s az emberek nemcsak a kultúra, a sport területén, hanem az óvodában, iskolában, munkahelyen és szabadidőben is előítélet nélkül tudják emberként elfogadni a sérülteket.

Köszönöm Kaposvár és Somogy megye előljáróinak, a kultúra és a színház irányítóinak, a rendező igazgatóknak és gyógypedagógusoknak, s mindenkinek, aki részese volt annak, hogy ezen a fesztiválon a másság szépsége is hangot kapott!

Irodalom:

1. Ranzulli, 1977. - Mönks. 1986. In: Geffert Éva-Herskovits Mária: Csak keresni kell... A tehetséges gyermekekről nevelőknek. Szolnok. 1989. 2. Jakobs. 1971., Marland. 1972., Robinson és mtsai, 1979., Ranzulli, 1984., Rinn, 1985. In: Tehetség gondozás az iskolában. Pedagógiai-pszichológiai tanulmányok a tehetséges tanulók felismeréséről és képzéséről. Szerk.: Ranschburg Jenő, Budapest. Tankönyvkiadó, 1989. 3. Dr. Czeizel Endre: Az orvos-genetikus szemével. Minerva, Budapest, 1980. 4. Göllész Zoltán: Kulturális integráció (Közművelődés-rehabilitáció) Alfa Könyv- és Lapkiadó. 1989. 5. Kőnczei György: Ghilandaió képe, avagy a segítségre szoruló ember. Bárcei Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Ranschburg Pál Kollégium előadásai (főiskolai jegyzet). Budapest, 1990. 6. Dr. Farkas Miklós: Tehetség és fogyatékoság. (Kézirat, kiadás alatt.) Bárcei Gusztáv Emlékkülés előadásai. Bp., 1990. (Szerk.: Dr. Buday József)

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

SŠLV Szakmai Konferencia Szlovákiában Viliam Gaňo születésének centenáriumán - Michalovce, 1993. június 30 - július 2. -

Szlovák testvéregyesületünk, a Spolocnost pre Špeciálnu Liecebnú Výchovu (SŠLV) június 30 - július 2. között rendezte meg ezévi országos konferenciáját a csodálatos természeti környezetben épült Michalovce-n. A választás bizonyára azért esett erre a kelet-szlovákiai városra, mert a konferenciához kapcsoltan ünnepelték meg *Viliam Gaňo* születésének centenáriumát is és *Gaňo* a közeli Trnave-ban született.

A konferencia és jubileum társrendezői között volt az European Association for Special Education (EASE) is, amelynek a MAGYE-hoz hasonlóan az SŠLV is 1992 óta tagja, továbbá számos szlovák intézmény és szervezet mellett az Univerzita Komenského (Bratislava), amelynek Speciál- és Gyógypedagógiai Tanszékével évtizedek óta szintén együttműködünk.